

Kilpaillun tutkimusrahoituksen odottamattomia seurauksia

JARI KIRSILÄ

Ulkopuolisesta, kilpaillusta rahoituksesta on tullut merkittävin tutkimusrahoituksen lähde yliopistoissa ja valtion tutkimuslaitoksissa. Vipunentilastopalvelun mukaan ulkopuolisen rahan osuus oli vuosina 2011–2014 sekä yliopistojen että valtion tutkimuslaitosten tutkimusrahoituksesta keskimäärin yli 50 prosenttia.

Ulkopuolisen rahoituksen osuus alkoi kasvaa nykyisiin mittasuhteisiinsa 1990-luvulla. Silloin merkittävin osa tutkimukseen suunnatuista lisäresursseista tuli ulkopuolisena rahana.

Kilpaillun rahoituksen on ajateltu olevan keino tehostaa tutkimusta. Vaikka kilpaillun rahan lähteitä on monia, ovat niiden pelisäännöt samansuuntaiset: rahaa saavat parhaimmat hakemukset.

Näyttöä kilpaillun hankerahoituksen vaikutuksista koko tutkimusjärjestelmän suorituskykyyn on kertynyt kuitenkin niukanlaisesti. Vielä yli kaksi vuosikymmentä tutkimusrahoitusjärjestelmän muutosten alkamisesta Euroopassa ei ole saatu kiistatonta tutkimusnäyttöä, että kilpailtu raha parantaisi tutkimuksen laatua tai tuottavuutta. Näin kertoi Aldo Geuna edellisen YP:n (2/2016) haastattelussa.

Tutkimusrahoitusjärjestelmän muutosten vaikutuksista ei ole tehty kattavaa tutkimusta, ei vaikka aineistoa alkaisi jo olla eri maissa. Ehkei käytännön tiedepolitiikka tällaista tietoa tarvitse, maailma kun on jo muuttunut.

Tutkia kuitenkin kannattaisi, sillä Otto Auranen (2014) ei väitöstutkimuksessaan havainnut, että kilpailullinen rahoitusympäristö tai markkinamekanismien hyödyntäminen olisivat parantaneet ajan mittaan koko yliopistojärjestelmän tutkimuksen tuloksellisuutta. Tutkia kannattaisi myös siksi, että *Tieteen tila 2014* kantoi huolta suomalaisen tutkimuksen tasosta. Monien OECD-maiden tutkimuksen todettiin ohittaneen Suomen si-

teerausindeksin mitatussa vaikuttavuudessa. Ensimmäiset havainnot suomalaisten yliopistojen tutkimuksen julkaisuottavuuden laskusta tehtiin viime vuosikymmenellä.

”Ehkä kilpailtu rahoitus ohitti nopeasti optimaalisen sovellettavuuden tason,” arvioi Auranen äskettäin minulle.

Geunan mukaan arviointi ja kilpailuttaminen ovat hyviä keinoja karsia pois huono tutkimus, mutteivät välttämättä rohkaisemaan tai ruokki-
maan hyvää.

Katkolla tutkimuksen ja opetuksen yhteys

Jotain uuden rahoitusjärjestelmän vaikutuksista sen sijaan tiedämme. Geuna on puhunut ”odottamattomista, epätoivottavista seurauksista”.

Vaikutukset tutkijanuriin ovat olleet selvät. Pätkätöistä on tullut sääntö ja väitöskirjan jälkeinen post doc -vaihe venyy.

Samoin tiedämme, että kilpailtu rahoitus tuppaa keskittymään niille, jotka ovat jo saaneet rahoitusta. Geuna viittasi Robert Mertonin käsitteeseen Matteus-vaikutus: ”Ne saavat, joilla jo on.”

Rahoituksen keskittyminen voi johtaa siihen, että ulkopuolinen raha heikentää tutkimuksen ja korkeimman opetuksen välistä, aiemmin niin kiinteäksi ajateltua suhdetta yliopistoissa.

Kun kilpailu ulkopuolisesta rahoituksesta kovee, on perusteltua, että ne tutkijat, jotka menestyvät hauissa, hakevat lisää rahaa. Rahoitusputken rakentamisessa epäonnekkaiden voi olla luontevaa keskittyä opetukseen, joka sekin on yliopistojen maineelle ja menestymiselle olennaisen tärkeää.

Rahoitusjärjestelmän muutos saattaa johtaa, ei vain yksittäisten tutkijoiden, vaan myös kokonais-

ten yliopistojen erikoistumiseen joko tutkimukseen tai opetukseen. Tähän viittaa Timo Tammen (2009) tutkimus. Tammi havaitsi suomalaisten yliopistojen alkaneen jakautua vuosien 1994–1995 ja 2004–2005 välillä kolmeen ryhmään, jotka erikoistuivat perustutkimukseen, soveltavaan tutkimukseen ja opetukseen.

Näin ollen pelissä olisi koko yliopistolaitoksen ”humboltilainen” perusidea korkeimman opetuksen ja huippututkimuksen tiiviistä yhteydestä. Tästä kehityskulusta ainakin saksalaiset tutkijat ovat olleet kiinnostuneita.

Ryppy tutkimuksen ja asiantuntijatyön rakkaudessa

Tiivis suhde tutkimukseen on tärkeää myös muualla kuin yliopistoissa.

Valtion tutkimuslaitoksissa tutkimuksella on ollut tiivis suhde päätöksentekijöitä tukevaan asiantuntijatyöhön. On ajateltu, että oma tutkimus antaa asiantuntijalle kriittisen lukutaidon maailmalla julkaistuaan tutkimuskirjallisuuteen. Monien asioiden ja ilmiöiden ymmärtäminen Suomessa edellyttää täällä tehtyä tutkimusta.

Kun kilpailu ulkopuolisesta tutkimusrahoituksesta kovenee, miten se vaikuttaa asiantuntijatyöhön? Voiko sama asiantuntija menestyä sekä kilpaillun rahoituksen hakijana ja projektien johtavana tutkijana että poliittista päätöksentekijää palvelevana nopeana ja ketteränä asiantuntijana?

Jos vastaus on ”ei ehkä enää yhtä hyvin kuin ennen”, niin silloin yrityksellä tehostaa tutkimusta kilpailulla rahoituksella olisi ”odottamattomia” ja kenties ”epätoivottavia seurauksia”.

Entä voisiko runsas kilpaillun tutkimusrahoituksen osuus vaikuttaa kokonaisten tutkimuslaitosten strategiseen johtamiseen ja toiminnan suunnitteluun ja tätä kautta mahdollisuuksiin palvelu yhteiskuntaa ja päätöksentekoa?

Uudella rahoitusjärjestelmällä voisi sanoa olleen ”epätoivottavia vaikutuksia”, jos tasapainoilu kotija ulkomaisten rahoittajien eri kriteereillä ja aikatauluilla myöntämien lyhyiden ja pitkien, suurten ja pienten rahoitusten välillä vaikuttaisi laitosten mahdollisuuksiin hahmottaa omaa strategiaansa ja tehdä yhteiskuntaa tarkalleen palvelevaa tutkimusta.

Ja jos tämä sävyttäisi poliittisen päätöksentekijän käsitystä tieteellisen tutkimuksen arvosta ja merkityksestä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa,

voisi kai puhua ”odottamattomista vaikutuksista”.

Sitä, missä määrin näin on päässyt käymään, voi yrittää päätellä vuosien varrella käydystä keskustelusta ja uusista rahoitusinstrumenteista.

Sektoritutkimuslaitoksista tehdyistä monista selvityksistä muutama on pohtinut rahoitusrakenteen vaikutuksia laitosten toimintaan. Selvityshenkilö Jussi Huttunen näki vuonna 2004 kasvavan ulkopuolisen rahoituksen tuovan laitoksille lisäresursseja, parantavan tutkimuksen relevanssia ja lisäävän yhteistyötä tulosten käyttäjien kanssa.

”On selvää, että osa valtion tutkimuslaitoksista kehittyi kansainvälisesti korkeatasoisiksi nimenomaan ulkopuolisen rahoituksen avulla,” arvioi Huttunen minulle äskettäin. ”Kilpailtu raha kasvatti tutkimuslaitosten välisiä eroja, osalla oli kansainvälistä merkitystä, osan merkitys lähinnä kansallinen.”

Riskinä Huttunen näki, että kilpailtu raha suuntaa laitoksen toimintaa perustehtäviensä ulkopuolelle: ”Yksi kolmasosaa ulkopuolista rahaa tutkimuslaitoksen budjetista on aika hyvä kompromissi, se kannustaa korkeatasoiseen tutkimukseen, mutta ohjat pysyvät laitoksen omissa käsissä.”

Jorma Rantanen raportoiti vuonna 2008, että enemmistö sektoritutkimuslaitoksista asetti ulkopuolisen rahoituksen rajan 30–40 prosenttiin, ”osa lähempänä markkinoita toimivista laitoksista” enintään 50 prosenttiin, VTT:llä se oli 70.

Sittemmin kilpailu ulkopuolisesta rahoituksesta on koventunut, ja hakemusten läpimenoprosentit ovat pienentyneet. Viimeisin selvitys (Lankinen & al. 2012) ei enää arvioinut rahoitusrakenteen vaikutuksia laitosten toimintaan. Esitys tutkimuslaitosten kokonaisuudistukseksi halusi vahvistaa ”tietoperustaista päätöksentekoa” ja ”tutkimuksen tuottaman tiedon hyödyntämistä yhteiskuntapoliittisessa päätöksenteossa”. Se ei maininnut, oliko tutkimuslaitosten antama tuki päätöksenteolle jossain vaiheessa päässyt heikkenemään. Parantamisen varaa kuitenkin oli.

Uusi kilpaillun rahoituksen instrumentti

Kysymystä tutkimuslaitosten tuottaman tiedon vaikuttavuudesta ei ratkottu ottamalla askelta taaksepäin ja vahvistamalla perinteistä valtion suoraan budjettirahoitusta. Sen sijaan käyttöön otettiin uusi kilpaillun rahoituksen instrumentti. Valtion tutkimuslaitosten budjettirahoitusta supistettiin ja siirrettiin jaettavaksi Strategisen tutkimuk-

sen neuvoston (STN) ja valtioneuvoston kanslian rahoituksina.

STN-rahoituksessa on otettu ensi vaiheessa huomioon yhteiskunnallinen relevanssi, vasta seuraavassa vaiheessa tieteellinen laatu. Myös valtioneuvoston kanslian uusi rahoitusinstrumentti palvelee poliittista päätöksentekoa.

Uudet kilpaillun rahoituksen instrumentit ovat luonteva ratkaisu silloin, kun voimme olla varmoja kilpaillun rahoituksen eduista. Geunan mukaan tällainen näyttö puuttuu.

Siksi voisi olla hyvä muistaa, Geunan tavoin, että suoralla ”sateen tavoin” tasaisesti tutkijayhteisöön lankeavalla budjettirahoituksella on omat vahvuutensa.

Mieleen tulee pääministeri Juha Sipilän huhtikuinen puhe Professoriliiton ja Tieteentekijöidenliiton kevätseminaarissa. Pääministeri totesi hanke- ja projektirahoitusmaailman menneen hänen mielestään liian pitkälle ja puhui suoran rahoituksen lisäämisestä yliopistojen huippututkimusyksiköille. Sipilän mukaan Suomen Akatemian ja Tekesin rahoitusvaltuuksien lisäämisellä vuodesta 2005 lähtien ei ollut toivottavia vaikutuksia.

KIRJALLISUUS

- Auranen, Otto: University Research Performance. Influence of funding competition, policy steering and micro-level factors Acta Universitatis Tamperensis 1910. Tampere: Tampere University Press, 2014.
- Lankinen, Timo & Christine Hagström-Näsi & Sixten Korkman: Valtion tutkimuslaitokset ja tutkimusrahoitus: esitys kokonaisuudistukseksi. Valtioneuvos-

Luottamus kilpailtuun tutkimusrahoitukseen on osa uuden julkishallinnon, New Public Managementin, ajattelutapaa, joka on muokannut 1980-luvulta lähtien eri tavoin ja eri tahtiin Euroopan maiden tiede- ja tutkimusjärjestelmiä.

Uudistuksissa yliopistojen valtionohjaus ja akateeminen autonomia ovat pääsääntöisesti heikentyneet; kilpailu, sidosryhmien ohjaus ja manageriaalinen johtaminen vahvistuneet.

Uuden julkishallinnon historiasta Suomessa väitellyt Ville Yliaska antaa ymmärtää kirjassaan *Tehokkuuden toiveuni* (2014), ettei hallintoa uudistettaessa aina ehditty olla kiinnostuneita uudistusten tosiasiallisista vaikutuksista, vaan vahva usko ja luottamus NPM:ään vauhdittivat uudistuksia.

On sanottu, että Suomessa on sirpaleinen ja fragmentaarinen tutkimusjärjestelmä, jota tulisi koota vahvemmiksi yksiköiksi ja painopistealueiksi, jotta se pärjäisi globaalissa kilpailussa. Tutkimusrahoituksen fragmentaarisuutta ei ole toistaiseksi nähty merkittävänä ongelmana.

Kirjoitus on toinen osa tutkimusrahoituksen muutoksia käsittelevää juttusarjaa.

- ton kanslian julkaisusarja 3/2012. Helsinki, 2012.
- Tammi, Timo: The competitive funding of university research: the case of Finnish science universities. High Educ (2009) 57: 657–679.
- Yliaska, Ville: Tehokkuuden toiveuni – Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle, 2014.